

Mihad Mujanović Muslimové ne mohamedáni! Ke kořenům bosňáckého národního hnutí 1878-1918

Posudek doktorské dizertační práce

Mihad Mujanović se ve své disertační práci *Muslimové ne mohamedáni! Ke kořenům bosňáckého národního hnutí 1878-1918* rozhodl zachytit počátky formování bosenských muslimů jakožto svébytného národa na Balkánském poloostrově odlišného od Srbů a Chorvatů. Autor se věnuje vývoji bosenského teritoria v 19. století, nastolením rakousko-uherské nadvlády a forem její správy. Zkoumá reakce muslimské komunity a její interakce s již zformovanými národními hnutími Srbů a Chorvatů.

Období rakousko-uherské nadvlády bylo pro slovansky hovořící muslimy rozhodně obdobím přelomovým z řady hledisek. Rakousko-uherská okupace postavila před každého příslušníka muslimské komunity v Bosně a Hercegovině řadu výzev. V první řadě se museli se konfrontovat se skutečností, že Bosna a Hercegovina se fakticky a posléze i formálně dostala mimo vliv osmanské říše, která svým islámským poddaným stále de facto zaručovala privilegované postavení, a ocitli se pod nadvládou cizího, křesťanského státu, který se svými politickými, kulturními a správními tradicemi zcela odlišoval od toho, co bosenští a hercegovští muslimové doposud znali a v čem byli schopni se orientovat. Faktický konec osmanské nadvlády a zařazení Bosny a Hercegoviny do kontextu středoevropské říše, přesto, že její status zůstával v řadě věcí nejasný a nedorešený a země představovala v rámci habsburské monarchie periferii, přinesl i nutnost reagovat na celkovou modernizaci způsobu života a nutnou adaptaci společenských a ekonomických vztahů. Tyto samy o sobě složité problémy byly navíc komplikovány nezbytností konfrontovat se s nacionální agitací Srbů a Chorvatů, jejichž národní identita již byla v tomto období definována a jejichž rostoucí sebevědomí příkře kontrastovalo s nejistotami a pochybnostmi, které v nové situaci sdíleli příslušníci muslimské komunity, zbavení přirozené ochrany osmanské říše.

Autor velmi detailně líčí otřes, který pro muslimy znamenala rakousko-uherská okupace v roce 1878. První dilema, které museli muslimové řešit, bylo, zda zůstanou, nebo budou na vzniklou situaci reagovat masovou emigrací na území, která ještě zůstávala pod nadvládou osmanské říše. Drtivá většina z nich se rozhodla zůstat, na čemž nic podstatného nezměnily ani pozdější politické otřesy, jakým bylo povstání v roce 1882 či anexe provincie v roce 1908. Určující vliv na to měl i umírněný přístup rakousko-uherské správy, který zachoval řadu institucí z osmanské doby a snažil se integrovat muslimskou elitu do státní správy, přičemž však ponechával rozhodující vliv rukou vládních úředníků. Převládající postoj většiny muslimské elity však zůstával vyčkávací a skeptický.

M. Mujanović věnuje rovněž pozornost neúspěšné snaze ministra financí Benjamina Kállaye v letech 1882-1903 vybudovat bosenskou zemskou identitu. Přestože Kállay disponoval velmi dobrou znalostí jihoslovanského prostředí, jeho snaha skončila neúspěchem, neboť se s ní mimo konjunkturální zájem části představitelů muslimské elity v Bosně žádný významný segment obyvatelstva neidentifikoval.

Důležitou součástí práce M. Mujanoviće je zachycení snah představitelů srbského národního hnutí o integraci muslimů do srbské a chorvatské nacionální koncepce. Přesvědčivě ukazuje, že vstřícné kroky vůči muslimům zůstaly omezeny na intelektuální elitu. Pro muslimskou komunitu by však znamenaly fakticky postupné zřeknutí se islámské identity, aniž by nabízely kromě vzletných frází životnou alternativu sebeidentifikace.

Zajímavě je zachycen zájem dalších národů Srbů a Chorvatů integrovat zatím nevyhraněnou komunitu Bosňáků do vlastního národního celku. Nejvstřícněji k tomu přistupovali chorvatští pravaši vedení Ante Starčevićem, který bosenské muslimy velebil jako výkvět chorvatského národa. Obdobné integrační tendence autor zaznamenává u Srbů a přesvědčivě dokazuje, že se jednalo o elitní projekty, vznikající v intelektuálních kruzích majících na veřejné mínění Srbů a Chorvatů velmi omezený vliv. Jak ukazovala represivní politika srbského a černohorského státu vůči svým muslimským komunitám po roce 1878 a v menší míře i snahy chorvatského katolického kléru o proselytismus v rámci muslimské komunity v Bosně, byl zdrženlivý přístup muslimské komunity vůči těmto gestům vstřícnosti zcela na místě.

Autor dobře dokumentuje první snahy islámské komunity v Bosně a Hercegovině afirmovat se vůči rakousko-uherským institucím v oblasti náboženské autonomie. Tento zápas byl provázen řadou peripetií a osciloval mezi radikální rezistencí přes snahy o kompromis s úřady a uzavírání účelových spojení se Srby. Tento zápas vedl i k diferenciaci v rámci muslimského společenství vedoucí k rostoucí polarizaci mezi konzervativními zastánci náboženských a společenských forem zděděných z doby osmanské nadvlády a mladých absolventů univerzit, kteří se již vnitřně ztotožnili se společenskou modernizací, kterou s sebou rakousko-uherská nadvláda přinesla.

Tento proces se však týkal elit, většina islámského obyvatelstva Bosny nebyla tímto procesem zasažena a zůstávala indiferentní do konce první světové války. Při vytvoření jihoslovanského státu zůstávali muslimové nadále spíše objektem aspirací a představ dalších aktérů tohoto procesu, než by aktivně rozhodovali o vlastním osudu. Hlavním důvodem byla nízká vzdělanostní úroveň muslimské komunity, čemuž odpovídala

M. Mujanović sleduje další utváření bosňáckého národního vědomí zvýšeným zájmem o folklór a historii Bosny. Jedná se však často o autory národnostně nevyhraněné, kteří přistupují k materiálu amatérsky bez větší metodologické výbavy, což jejich literární produkci nevyhnutelně poznamenalo.

Autor se snaží v maximálním rozsahu společensko-politickou diferenciaci muslimské komunity na přelomu 19. a 20. století. Panoramaticky představuje pestrou paletu utvářejících se politických stran kulturních a tělocvičných spolků, jejich zaměření i společenský vliv. Detailně se zabývá vzdělávacím systémem, jeho vývojem a vlivem na utváření nastupující bosňácké elity.

Je možno diskutovat se závěry autora, zda je bosňácké národní hnutí nezařaditelné do schémat formování moderních národů, jak je představuje literatura věnovaná této tématice. Podle kategorií stanovených v pracích M. Hrocha by bylo možno charakterizovat bosňácké národní hnutí jako opožděné, formující se v reakci na již rozvinuté národní hnutí srbské

a chorvatské. Bosenští muslimové se ocitli před dilematem, zda budovat identitu vlastní, či se přiklonit k identitě srbské či chorvatské. Toto dilema neskončilo s rakousko-uherskou nadvládou v roce 1918, ale zůstávalo v bosňácké komunitě přítomné ve všech zlomových momentech 20. století. Je možné říci, že moderní bosňácká identita se zformovala zcela až v průběhu tragických událostí občanské války v první polovině 90. let.

Přijetí srbské a chorvatské identity by u Bosňáků z dlouhodobého hlediska problematizovalo vztah k islámskému náboženskému a kulturnímu dědictví. Srbství a chorvatství bylo definováno sounáležitostí s pravoslavným respektive katolickým křesťanstvím. Přes veškeré vstřícné deklaráce představitelé Srbů a Chorvatů mlčky předpokládali, že se loajalita bosenských muslimů k islámskému náboženskému a kulturnímu odkazu postupně oslabí ve prospěch nové národní identity, popřípadě zůstane určitým regionálním partikularismem bez většího významu v rámci celku. Jak pozdější vývoj ukázal, přijetí chorvatské nebo srbské identity mohlo představovat řešení osobního dilematu jednotlivců, nikoliv celé bosňácké komunity.

Je nepochybnou zásluhou politiky Rakouska-Uherska, která ve svém přístupu, ve kterém se mísil liberální přístup s mocenským pragmatismem, umožnila, aby muslimská komunita v Bosně a Hercegovině přežila bez fatálních ztrát v kritickém období formování a teritoriální expanze balkánských států v poslední čtvrtině 19. a počátku 20. století.

Charakteristickým rysem práce M. Mujanoviće je autorova snaha podat co nejúplnější obraz politického a kulturního vývoje bosňácké komunity na počátku v poslední čtvrtině 19. a na počátku 20. století. Hutností a akribií při shromažďování fakt jeho styl místy připomíná encyklopedické heslo. Práce se vyznačuje nepochybnou autorovou erudicí a důkladnou znalostí dostupné literatury, zejména bosenské provenience, věnované této problematice. Práce je v českém kontextu svým rozsahem a informační hodnotou naprosto ojedinělá a bude referenčním zdrojem pro všechny zájemce o tuto problematiku.

Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem jsem přesvědčen, že práce splňuje všechny podmínky pro úspěšnou obhajobu a tímto ji také **k obhajobě doporučuji**.

V Praze dne 31. března 2021

Tomáš Chrobák